

KS. PROF. DR HAB. WALDEMAR CHROSTOWSKI
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

OD WIARY W BOGA DO ZAWIERZENIA BOGU. BIBLIJNA KONCEPCJA WIARY

FROM FAITH IN GOD TO TRUSTING GOD: BIBLICAL VIEW OF FAITH.

SUMMARY: From the biblical point of view faith is a constantly dynamic reality. The biblical authors stress a necessity of evolving from believing in God to believing God. Every person willing to remain faithful cannot dwell on a faith in God as a simple act of reason and will, but needs to strive for a real trust placed in God which is based on a vivid relationship with Him; that causes growth of a full trust and remaining with God. This attitude consisting of faith and trust in God is closely connected with a memory of His salvific deeds and all the signs of His love and faithfulness. An excellent example presenting this feature of faith is Abraham leaving behind all he had, or Moses giving up all the plans he had already had. The two patriarchs find fulfillment of their desires and hopes in a faith understood as described above. On the other side of the spectrum lie Israelites remaining honest and trust entirely in God. Their mutiny against God showing His everlasting bounty and mercy, brings dramatic and irretrievable results.

SŁOWA KLUCZE: Rdz 15,6; Wj 14,31; Lb 14,11; Pwt 1,32-33; 2 Krl 17,14; 2 Krn 20,20; Ps 78,22.32; 106,12; zawierzenie Bogu, wiara w Boga.

KEYWORDS: Gen 15:6; Exod 14:31; Num 14:11; Deut 1:32-33; 2 Kings 17:14; 2 Chr 20:20; Ps 78:22,32; 106:12; trust in God, faith in God.

Dużą popularnością cieszą się rozmaite sondaże bilansujące liczbę osób, które deklarują wiarę w Boga. Gdy ich odsetek jest wysoki, pojawiają się głosy zadowolenia i satysfakcji. Ale biblijna koncepcja wiary, którą rozpatrzymy opierając się na wybranych tekstach pierwszej części Biblii chrześcijańskiej (Stary Testament), różni się od skojarzeń i treści, które współczesna mentalność łączy z wiarą religijną. O ile w naszych czasach wiara oznacza zazwyczaj ucieczkę od pewności, która jest dostępna dla rozumu, o tyle wiara postrzegana i przeżywana w perspektywie biblijnej oznacza nabywanie pewności, do której sam rozum nie jest zdolny, a która jest jednoznaczna z całkowitym zawierzeniem Bogu.

1. CZY WIARA W BOGA WYSTARCZY?

W ostatnich stuleciach podejmowano liczne wysiłki, by dostarczyć niezbitych „dowodów” na istnienie Boga. Ta potrzeba jest od bardzo dawna obecna w tradycji chrześcijańskiej, której ważną gałąź stanowi apologetyka. Znamienne jednak, że niczego podobnego nie znajdujemy na kartach Biblii. Nigdzie nie zajmuje się ona wykazywaniem ani udowadnianiem, że Bóg istnieje. Co więcej, można powiedzieć, że z punktu widzenia Biblii istnienie Boga jest bardziej oczywiste niż istnienie człowieka, ponieważ życie człowieka jest naznaczone znamionami przejściowości i przemijania.

Wśród starotestamentowych modlitw, utrwalonych w Księdze Psalmów, szczególne miejsce zajmuje Ps 14[13]. Osobliwe jest to, że psalm ten występuje w niej – z nieznacznymi zmianami – aż dwukrotnie, w Księdze pierwszej (Ps 1-41) oraz w Księdze drugiej (Ps 42-72), w której pojawia się w tzw. Psalterzu elohistycznym jako Ps 53[52]¹. Pojawiły się różne wyjaśnienia tej sytuacji, ale jedno nie ulega wątpliwości: w procesie długiej i skomplikowanej redakcji Księgi Psalmów właśnie ten utwór został w pewien sposób uprzywilejowany, nie jest bowiem sprawą przypadku, że utrwalono go dwa razy, co zostało uszanowane i potwierdzone w wielowiekowym procesie przekazu ksiąg świętych. W historii interpretacji Psalterza istniała świadomość, że motywy obecne w treści Ps 14 i Ps 53 pozostają w związku z filozoficznymi dociekaniami odnośnie istnienia i natury Boga².

Nie ma zgody, jeśli chodzi o pochodzenie i gatunek literacki Ps 14, zaś rozpiętość poglądów i opinii w tym temacie jest ogromna³. Na jednym biegunie sytuują się ci egzegeci, którzy traktują ów psalm jako lamentację⁴, na przeciwległym zaś – upatrują w nim „psalm ostrzeżenia prorockiego”⁵. Między tymi dwoma

¹ Na temat problemów tekstualnych i wyzwań dotyczących interpretacji obydwu psalmów zob. W. WĘGRZYŃIAK, „Wyzwania współczesnej biblistyki na przykładzie Ps 14 i 53”, *Zeszyty Naukowe Stowarzyszenia Biblistów Polskich* 9 (2012) 433-445.

² P.J. ŚLIWIŃSKI, „Mówi głupi w sercu swoim: Nie ma Boga – szkic do filozoficznych dziejów motywu biblijnego”, *Rozumienie Biblii* (red. T. JELONEK) (Biblia w Kulturze Świata; Kraków 2006) 113-124.

³ Starannie opracowana przez P. OSTAŃSKIEGO *Bibliografia biblistyki polskiej 1945-1999* (Poznań 2002) I-II oraz TENŻE, *Bibliografia biblistyki polskiej 1999-2010* (Poznań 2010) III-IV, wyjątkowo tylko jedną publikację w całości poświęconą *Wirkungsgeschichte* Ps 14[13] i 53[52]. Refleksji nad tymi psalmami nie podjął Jan Paweł II i Benedykt XVI (*Jan Paweł II i Benedykt XVI rozważają: Psalm, Izabelin-Warszawa 2006*), nie ma jej również w komentarzu, którego autorem jest G. RAVASI, *Psalm* (Kraków 2007-2009) I-V. Istniało na ich temat kilka publikacji w innych językach, zaś w ostatnim okresie pojawiła się monografia opublikowana we fragmentach, której autorem jest W. WĘGRZYŃIAK, *Lo stolto ateo. Studio dei Salmi 14 e 53 (Pars dissertationis)* (Jerusalem 2010).

⁴ J.S. KSELMANN, M.L. BARRÉ, „Księga Psalmów”, *Katolicki komentarz biblijny* (red. R.E. BROWN, J.A. FITZMYER, R.E. MURPHY, W. CHROSTOWSKI) (PSBib 17; Warszawa 2001) 489.

⁵ A. STRUS, „Śpiewajcie nam pieśni Syjonu (Księga Psalmów)”, *Pieśni Izraela* (red. A. STRUS, J. WARZECHA, J. FRANKOWSKI) (WMWKB 7; Warszawa 1988) 106.

biegunami mieszczą się różne inne opinie i zapatrywania. Wydaje się, że bliższy prawdy jest drugi pogląd, gdyż Ps 14 przejawia wiele cech nauczania prorockiego. Otwierają go słowa:

Rzekł głupiec w swoim sercu: „Nie ma Boga” (w 1).

Hebrajski rzeczownik *nābāl* ma z naczeniem „głupi (intelektualnie i moralnie)”, „ktoś, kto w obrębie określonej sfery wpływów jest bez znaczenia, nie ma nic do zaoferowania, jest bezużyteczny, nie wzbudza szacunku”, jest „bezwartościowy”, „do niczego”, „głupi”⁶. Jest to określenie tak dosadne, że ktoś, do kogo się ono odnosi, zasługuje na miano „nie-człowieka”⁷. Zdanie otwierające psalm stanowi pierwszy element jednostki literackiej, którą tworzą wersety 1-3⁸. Głównym ich motywem jest czterokrotnie zasygnalizowane „niebycie”: 1. „nie ma Boga”; 2. „nikt nie czyni dobrze”; 3. „nie ma takiego, który czyni dobrze”; 4. „nie ma ani jednego”⁹. W ten sposób podkreśla się ścisły związek między stwierdzeniem „głupiego”, że „nie ma Boga”, a przyczynami, które spowodowały jego poglądy i wypowiedź.

Kogo ma na myśli autor psalmu nazywając go „głupcem”?¹⁰. Wielu komentatorów twierdzi, że mamy tu do czynienia z perspektywą uniwersalną, obejmującą wszystkich ludzi¹¹, a zatem byłoby to stanowcze potępienie „ateistów” wywodzących się spośród pogańskich sąsiadów biblijnego Izraela, negujących istnienie Boga¹². Ale trzy okoliczności wskazują, że jest inaczej. Po pierwsze, elementy prorockiego napomnienia („nikt nie czyni dobrze”; „nie ma takiego, który czyni dobrze”) mają na względzie zepsute i złe postępowanie w określonej wspólnoty. Mało prawdopodobne, by autor miał na myśli ludy i narody pogańskie, przede wszystkim dlatego, że psalm jest częścią modlitwy Izraela, uwarunkowaną konkretną sytu-

⁶ L. KOEHLER, W. BAUMGARTNER, J.J. STAMM, *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu* (PSBib 30; Warszawa 2008) I, 624; szerzej zob. W.M.W. ROTH, „NBL”, VT 10 (1960) 394-409; C.W. PAN, „NBL”, *New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis* (dalej: NIDOTTE) (red. W.A. VAN GEMEREN) (Grand Rapids 1997) III, 11-13; W. WĘGRZYŃIAK, *Lo stolto ateo*, 15-16.

⁷ G. GERLEMAN, „Der Nicht-Mensch. Erwägungen zur hebräischen Wurzel NBL”, VT 24 (1974) 147-158.

⁸ Trzeba nadmienić, że istnieje wiele hipotez strukturyzacji tego psalmu, zob. S. ŁACH, J. ŁACH, *Księga Psalmów. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy* (Pismo Święte Starego Testamentu; Poznań 1990) VII/2, 139; W. WĘGRZYŃIAK, „Wyzwania współczesnej bibliistyki”, 437-438.

⁹ H.-W. JÜNGLING, „Księga Psalmów – Księga pierwsza (Ps 1-41)”, *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek* (red. W.F. FARMER, W. CHROSTOWSKI) (Warszawa 2001) 687; zob. też 721-722.

¹⁰ W. WĘGRZYŃIAK, *Lo stolto ateo*, 18-19; por. S.A. MANDRY, *There Is No God! A Study of the Fool in the Old Testament, Particularly in Proverbs and Qoheleth* (Oxford 1972).

¹¹ H.-W. JÜNGLING, *Księga Psalmów – Księga pierwsza (Ps 1-41)*, 687.

¹² Podobnie uważa W. WĘGRZYŃIAK, *Lo stolto ateo*, 19.

acją duchową i religijną. Po drugie, wyrażenie „lud mój” w 4. wersecie wskazuje nie tyle „na nowy kierunek refleksji”¹³, zawężający perspektywę ze wszystkich ludzi do Izraela¹⁴, ile na logiczną konsekwencję dosadnie sformułowanej diagnozy. Uświadamiając Izraelitom ich występki (potwierdza to prorocki charakter namiętności¹⁵), wśród których na pierwszy plan wysuwa się życie tak, jakby Bóg nie istniał, psalmista najpierw ukazuje skąd wzięło się to powszechne zepsucie, które odrzuca czynienie dobra, a następnie wzywa do szczerego i pełnego nawrócenia. Ci, którzy „pożerają mój lud, jak gdyby chleb jedli” (w. 4), nie wywodzą się spośród pogan, lecz spośród Izraelitów. Po trzecie, wyrażenie „w sercu swoim” (*bəlibbō*) sugeruje określoną „filozofię życiową”¹⁶, której nie hołdują poganie nieznający Boga, ale część Izraelitów, która wprawdzie Boga poznała, ale nie wyciągnęła z tego właściwych wniosków. Ich winę powiększa arogancja jako jeden z przejawów butnej głupoty (por. Hi 2,10; Jr 17,10-11; Ez 13,3). Lakoniczne, lecz zdecydowane wyrażenie *ʔēn ʔēlōhīm* („nie ma Boga”) nie ukazuje negacji absolutnej (teoretycznej), lecz praktyczną¹⁷, czyli określa człowieka, który „nie interesuje się sprawami Boga, ani jego nakazami”¹⁸. Dlatego butna deklaracja: „nie ma Boga”, w gruncie rzeczy mocno uderza w lud Bożego wybrania, nadwyrężając jego tożsamość i jedność (w. 1.3.4.6)¹⁹. Zepsucie moralne może pójść tak daleko, że, nie odnosząc się do kwestii prawdziwości wiary w Boga, depcze Jego przykazania, przez co staje się obrzydliwością i hańbi lud Bożego wybrania²⁰. Analogiczne motywy występują w Ps 39,9; 78,19-21 oraz w Iz 32,6.

Werset 7., traktowany przez większość egzegetów jako dodatek, który przejawia cechy języka powygnaniowego²¹, sugeruje, że trzon psalmu pochodzi z okresu wygnania babilońskiego, a może nawet z okresu przedwygnaniowego. Jeżeli chodzi o pierwszą możliwość, mielibyśmy do czynienia z wezwaniem do nawrócenia, koniecznym wobec dramatycznych skutków praktycznej apostazji, do której dochodziło podczas pobytu na obczyźnie. Natomiast jeżeli psalm ma rodowód przedwygnaniowy, poświadczą on sięgające daleko wpływy religii i wierzeń me-

¹³ H.-W. JÜNGLING, *Księga Psalmów – Księga pierwsza (Ps 1-41)*, 687.

¹⁴ Odwrotnemu podejściu dał wyraz Paweł, przytaczając wersety 1-3. w Rz 3,10-12 jako opis postawy moralnej wszystkich ludzi, zarówno Żydów, jak i pogan, którzy znaleźli się pod przemożnym panowaniem grzechu.

¹⁵ S. ŁACH, J. ŁACH, *Księga Psalmów*, 139.

¹⁶ W. WĘGRZYŃIAK, *Lo stolto ateo*, 20.

¹⁷ W. WĘGRZYŃIAK, *Lo stolto ateo*, 20-26.

¹⁸ S. ŁACH, J. ŁACH, *Księga Psalmów*, 140. Autorzy komentarza do tego psalmu wyjaśniają: „A zatem w Ps 14,1 jest mowa o człowieku, który tylko praktycznie, a nie teoretycznie, przeczy istnieniu Boga”.

¹⁹ W. WĘGRZYŃIAK, *Lo stolto ateo*, 17.

²⁰ S. ŁACH, J. ŁACH, *Księga Psalmów*, 140.

²¹ Por. jednak zastrzeżenie, które podniósł W. WĘGRZYŃIAK, „Wyzwania współczesnej biblistyki”, 439.

zopotamskich, które, folgując rozmaitym żądzom i instynktom Izraelitów, godziły we wiare w jedyne Boga. Psalmista uznaje za „głupców” tych, którzy „żyją tak, jakby Bóg nie istniał albo też nie interesował się tym, co ludzie czynią na ziemi”²², a także, dodajmy, „jakby Bóg był zupełnie bezsilny wobec występków i przewrotności ludzi”.

Podsumowując teologię tego psalmu, S. Łach napisał: „Ps 14 uczy, że lekceważenie prawd wiary łączy się z zepsuciem moralnym i uciskiem bliźniego”²³, lecz ta zależność idzie również w drugą stronę. Zepsucie moralne i złe postępowanie pociągają za sobą dramatyczne następstwa w postaci egoizmu i pychy, które panoszą się i zniewalają człowieka, skutkując odrzuceniem Boga i lekceważeniem Jego życiodajnej obecności. Wiara w Boga zostaje poddana ciężkiej próbie szczególnie wtedy, gdy człowiek, wspólnota albo naród, oddają się w niewolę zepsucia i perversji moralnej. W takich sytuacjach sama wiara nie stanowi należytego zabezpieczenia, a więc nie wystarczy poprzestać na niej wówczas, gdy istnieje rażący rozbrat między zasadami wiary a stylem życia i postępowania. W powyższych okolicznościach wiare w Boga można dość łatwo osłabić, a następnie utracić. Dzieje się tak zwłaszcza wtedy, gdy niewłaściwe postępowanie licznych wyznawców nie sprzyja przestrzeganiu wymagań, które niesie wiara w Boga. W tych warunkach staje się ona uciążliwa i niewygodna. Zatem, o ile dochodzenie do wiary w Boga może trwać długo i natrafiać na rozmaite przeszkody, o tyle jej osłabienie oraz rezygnacja z niej mogą przyjść bardzo szybko.

Wiara Izraela pochodziła z przeszłości, karmiła się wszystkim, czego niegdys doświadczył lud Bożego wybrania oraz z przyszłości, w której trwała w oczekiwaniu na nowe dzieła Bożej łaskawości i miłosierdzia²⁴. Obejmowała trzy fundamentalne wymiary dziejów świata i losów człowieka: przeszłość, terażniejszość i przyszłość. Właśnie w tym miejscu najwyraźniej zaznaczała się jej wyjątkowość i specyfika. Wyznawcy jedyne Boga potrzebowali ustawicznego potwierdzenia, że w każdym położeniu pozostają wierni Bogu. Tylko to mogło skutecznie zabezpieczyć ich wiare przed pokusami niewierności, z których najcięższą nie był teoretyczny ateizm, lecz praktyczna obojętność i apostazja.

2. „UWIERZYĆ BOGU” – ZOBOWIĄZANIE, KTÓRE NALEŻY PONAWIAĆ

Izrael wyrażał swoją relację wobec Boga za pomocą hebr. *’āman*, które ma znaczenie „być mocnym”, „godnym zaufania”, „bezpiecznym” oraz „być trwałym”,

²² H.W. JÜNGLING, „Księga Psalmów – Księga pierwsza (Ps 1-41)”, 687.

²³ S. ŁACH, J. ŁACH, *Księga Psalmów*, 142.

²⁴ Zob. też J. DUPLACY, „Wiara”, *Słownik teologii biblijnej* (red. X. LEON-DUFOUR) (Poznań-Warszawa 1973) 1025-1034.

„ostać się”, zaś w formie sprawczej (hifil) „być przekonanym”, „wierzyć”, „pokładać ufność”²⁵. Sedno wiary religijnej polega na niezłomnym trwaniu przy Bogu, czyli „trzymaniu się mocno” Boga i Jego obietnicy. Wśród określeń stosowanych w Biblii hebrajskiej w odniesieniu do wiary religijnej występuje wyrażenie *heʿēmīn*, którego greckim odpowiednikiem jest *pisteuō*²⁶. Słowo hebrajskie pojawia się w złożeniu *heʿēmīn be* albo *heʿēmīn le*, przy czym pierwsze bywa używane paralelnie z *beth* (Hi 39,11-12; Ps 78,22; Mi 7,5)²⁷. W przekładach na języki nowożytny, również na język polski, bywa ono rozumiane i tłumaczone niewłaściwie jako „wierzyć w Boga”, podczas gdy jego rzeczywisty sens w takich przypadkach to: „uwierzyć Bogu”.

Listę tekstów, w których występuje to wyrażenie, otwiera Rdz 15,6:

Abram uwierzył Panu [wəheʿēmīn byhwh (baʿdōnāy)] i poczytał mu to za sprawiedliwość.

Sens tej wypowiedzi staje się bardziej widoczny, gdy zestawimy ją z przekładem w kolejnych wydaniach Biblii Tysiąclecia: „Abram uwierzył i Pan poczytał mu to za zasługę”. Taki przekład może sugerować, że dopiero na tym etapie swego życia, długo po opuszczeniu Ur chaldejskiego i przybyciu do Kanaanu, Abram uwierzył w Boga, czego znakiem było przyjęcie obietnicy potomstwa. Tymczasem już forma tej wypowiedzi, z użyciem *waw consecutivum* (*wəheʿēmīn*), wskazuje, że chodzi o sytuację trwania w wierze pojętej i przeżywanej jako bezgraniczne zaufanie. Sytuację kogoś, kto pogłębia w sobie tę samą ufność, którą okazał już u początków swej drogi życiowej, gdy bez wahania odpowiedział na Boże powołanie (Rdz 12,1-3) oraz później, gdy potwierdzał swoją więź z Bogiem (Rdz 13,14-17)²⁸. Wiara Abrama jest odpowiedzią na wierność Boga. Patriarcha nie poprzestaje na zwyczajnym przekonaniu, że Bóg istnieje i objawia człowiekowi swą wolę, lecz bezgranicznie i bezwarunkowo zdaje się na Boga. Bóg to widzi i obficie nagradza „sprawiedliwego”, czyli tego, kto poznał prawdziwą naturę przymierza z Bogiem i wie, że Bóg jest absolutnie wiarygodny (por. Ps 106,31).

Drugi przykład pochodzi z Wj 14,31:

Gdy Izraelici ujrzeni wielkie dzieło, którego Pan dokonał przeciw Egipcjanom, ulękli się Pana; uwierzyli Panu i Mojżeszowi, Jego słudze [wayyaʿāmīnū byhwh (baʿdōnāy) ūḅəmōše^h ʿaḅdō].

²⁵ L. KOEHLER, W. BAUMGARTNER, J.J. STAMM, *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, 62; G.J. WENHAM, *Faith in the Old Testament* (London 1976); R.W. MOBERLY, „mn”, *NIDOTTE*, I, 429-433.

²⁶ R.W. MOBERLY, „mn”, 431.

²⁷ H. WILDBERGER, „Glauben”. *Erwägungen zu hʿmyn* (Supplements to Vetus Testamentum 16; Leiden 1967) 372-386.

²⁸ J. LEMAŃSKI, „Dlaczego Abraham uwierzył Bogu (Rdz 15,6)?”, *VV* 5 (2004) 21-35.

Kontekst tej wypowiedzi stanowi narracja o wyjściu z Egiptu i przejściu przez Morze Sitowia (Czerwone) (Wj 13,17–14,31). Pomimo doświadczenia skutków Bożego działania, Izraelici nie zrezygnowali z polegania wyłącznie na sobie, co w sytuacji zagrożenia ze strony nieprzyjaciół spowodowało wśród nich przerażenie i utratę ducha. Cudowne przejście przez morze mające wartość „znaku”, skłoniło ich do opamiętania i refleksji, wzbudzając lęk – tym razem przed Bogiem, a nie przed Egipcjanami. Wiara w Boga nie uchroniła ich przed zwątpieniem i utratą ducha. Konieczne okazało się zawierzenie Bogu, który ma moc wybawienia z każdej, choćby najgroźniejszej i wręcz beznadziejnej sytuacji. Wzgląd na skuteczną obecność Boga sprawił, że Izraelici pokonali swój lęk i obawy oraz odnowili nadzieję pokładaną w Panu. W ten sposób Bóg dokonał nowego „stworzenia” Izraela²⁹. Ważne jest również to, że skuteczna pomoc Boga, która znalazła odzwierciedlenie w tym, co Bóg uczynił Egipcjanom, zaowocowała uwiarygodnieniem Mojżesza, wiernego „sługi” Pana.

Kolejny przykład znajduje się w Lb 14,11:

I rzekł Pan do Mojżesza: Jak długo ten lud będzie Mnie obrażał i jak długo Mi nie będą wierzyć mimo wszystkich znaków [lō²-ya²āmīnū bī bəḵōl hā²ōtōt], które pośród nich uczyniłem?

Zbuntowani Izraelici mają wciąż wątpliwości co do istnienia Boga, Jego obecności i zbawczego działania w pradawnych dziejach oraz obecnych losach Izraela. Ich bunt jest coraz głębszy i sprowadza zgubne skutki; mają bowiem Bogu za złe, że nie działa tak, jak tego chcą. Wierząc w Boga nie wierzą Bogu, co doprowadza ich do otwartego konfliktu z Panem i do nieposłuszeństwa. Skarga pochodzi od Boga, a objawia się w niej duży zawód i swoisty smutek. W relacjach między Bogiem a człowiekiem nie można poprzestać na uznaniu prawdy, że Bóg istnieje i trzeba się z tym liczyć. Prawdziwa wiara łączy się nierozzerwalnie z pełnym zawierzeniem Bogu, bez niego więź z Panem słabnie i niszczy się.

Czwartego przykładu dostarcza tekst Pwt 1,32-33:

Jednak mimo tego wszystkiego nie uwierzyliście Panu, Bogu waszemu [ʔēnḵem ma²āmīnīm byhwh (ba²dōnāy) ʔēlōhēḵem], który idzie przed wami po waszej drodze, by szukać wam miejsca pod obóz – nocą w ogniu, a za dnia w obłoku – aby was prowadzić drogą, którą idziecie.

Wypowiedź ta pojawia się znów w kontekście buntu Izraelitów (Pwt 1,26-33). Tym razem Biblia Tysiąclecia przekłada początek zdania jako: „Jednak mimo to nie ufaliście Panu, Bogu waszemu”. Jest to przekład, który sugeruje właściwy charakter wiary religijnej, a mianowicie pokładanie ufności w Bogu. Kolejny raz autor biblijny podkreśla przeciwstawienie nieustannie powtarzającej się życiodajnej obecności

²⁹ D. DZIADOSZ, „Przejście przez morze – aktywna obecność Boga kreująca Izrael (Wj 13,17–14,31)”, VV 3 (2004) 71-92.

Boga oraz nieposłuszeństwa Izraela, które wynika z braku zaufania Bogu. Tego typu postawa jest w pewnym sensie bardziej niebezpieczna niż niewiara ludzi, którzy Boga nie poznali, bo nie doświadczyli równie czytelnych znaków Jego istnienia i obecności. Brak zawierzenia Bogu w przypadku Izraela nie był jednorazowym aktem woli, ale raczej procesem, który się stale pogłębiał.

W podobnym kontekście występuje piąty tekst, czyli 2 Krl 17,14:

Lecz oni nie byli posłuszni; twardymi uczynili swoje karki, jak ich przodkowie, którzy nie uwierzyli Panu, Bogu swemu [lōʿ heʿēmīnū byhwh (baʿdōnāy) ʿēlōhêhem].

To stwierdzenie pojawia się w dłuższej perykopie obejmującej 2 Krl 17,7-41, gdzie wskazuje się na przyczyny upadku królestwa Izraela oraz pochodzenie Samarytan postrzegane z perspektywy judzkiej. Deuteronomistyczny redaktor księgi eksponuje podobieństwo postawy pokolenia, które pod koniec VIII w. przed Chr. doświadczyło zagłady Samarii i królestwa Izraela, z postawami jego przodków, poczynając od wyjścia z Egiptu i od drogi prowadzącej przez pustynię do Ziemi Obiecanej. W obecnych i dawnych wydarzeniach wyraźnie widać, że najbardziej dotkliwą konsekwencją braku zawierzenia Bogu stał się uparty brak posłuszeństwa i zatwardziałość ludu. Wnosi to nowy element do refleksji nad naturą wiary w ujęciu biblijnym: brak zawierzenia Bogu, w sytuacji deklarowania wiary w Niego, rodzi katastrofalne skutki prowadząc do znieczulicy duchowej, która w końcu definitywnie odwraca i odciąga od Boga.

Następny przykład passusu o wierze pochodzi z 2 Krn 20,20:

Gdy wyruszyli, stanął Jozafat i rzekł: Posłuchajcie mnie Judo i mieszkańcy Jerozolimy: Uwierzcie Panu, Bogu waszemu [haʿāmīnū byhwh (baʿdōnāy) ʿēlōhêkē], a ostaniecie się; uwierzcie Jego prorokom [haʿāmīnū binbīʿāyw], a będzie się wam powodziło.

Wezwanie Jozafata, skierowane do mieszkańców Judy i Jerozolimy, następuje po jego żarliwej modlitwie o ocalenie wobec najazdu potężnych wrogów (2 Krn 20,5-12) i zachętach lewity Jachazjela do odwagi i męstwa (2 Krn 20,14-17). Jozafat wzywa do zawierzenia Bogu, którego narzędziami są prorocy. W ufnym przyjęciu orędzia proroków znajduje wyraz zaufanie Bogu, który ich posłał. Taka odpowiedź daje gwarancję pokonania przeciwności i przetrwania ciężkich prób dziejowych.

Kolejny przykład pochodzi z Ps 78,22:

*Pan usłyszał i zapalał gniewem;
ogień rozgorzał przeciw Jakubowi
i gniew wezbrał przeciw Izraelowi,
bo nie uwierzyli Bogu [lōʿ heʿēmīnū bēʿlōhīm]
ani nie zaufali Jego pomocy.*

Psalm, w którym rozważa się przebieg i sens dziejów Izraela, stanowi utwór mądrościowy z wieloma akcentami parenetycznymi bliskimi teologii deuteronomicznej³⁰. Również w tym przypadku Biblia Tysiąclecia podaje niewłaściwe tłumaczenie hebrajskiego na język polski: „Nie uwierzyli w Boga i nie zaufali Jego pomocy”. Tłumacz sugeruje więc, że powodem karzącego gniewu był brak wiary w Boga. Gdyby tak istotnie było, oznaczałoby to, że drogę z Egiptu do Ziemi Obiecanej podjęli niewierzący, zatem ich bunty i sprzeciwy dotyczyły Boga, w którego istnienie w rzeczywistości nie wierzyli. Ale jest inaczej! Psalmista przedstawia długie dzieje Izraela w perspektywie wierności Bogu i sytuacji niewierności ludu Jego wybrania³¹. Izraelici nie mają wątpliwości, czy Bóg istnieje, wąpią natomiast, czy jest On rzeczywiście i skutecznie obecny w ich historii i trudnych perypetiach życiowych. Wskazany werset występuje w nawiązaniu do buntów na pustyni spowodowanych brakiem wody oraz chleba i mięsa. Gniew Boży obraca się przeciwko tym, którzy od wiary w Boga nie przeszli do zawierzenia Bogu.

Nieco dalej (w. 32) ponownie natrafiamy na to samo wyrażenie:

*Jednak nadal grzeszyli i nie uwierzyli Jego cudom [wəlō²-he²ēmīnū bəni-
p̄lə²ōtāȳw].*

Znakami i potwierdzeniem Bożej mocy były niezwykle dzieła, których Bóg dokonywał na rzecz Izraela³². Powinny one skłonić Izraelitów do całkowitego zawierzenia Mu, czyli zaufania w każdym, nawet najtrudniejszym i najbardziej niebezpiecznym położeniu. Ale tak się nie stało. Samo przeświadczenie, że Bóg istnieje, nie wystarczy, aby bezwarunkowo związać z Nim swoje życie i przyszłość.

Analogiczny wątek pojawia się w Ps 106,12:

Wtedy uwierzyli Jego słowom [wayya²āmīnū bīd̄bārāȳw] i Jemu śpiewali pochwały.

Również i ten psalm, o charakterze lamentacji, dobitnie ukazuje niewierność i niewdzięczność Izraelitów a równocześnie łaskawość i cierpliwość Boga³³. Wzywając do chwaleń Go za „łaskawość” i „dobroć” (ww. 1-5), przedstawia on swoisty katalog występków, które nie zdołały udaremnić planu Boga, lecz skutkowały nawróceniem i powrotem do Niego. Nawrócenie polegało na tym, że Izraelici, widząc dzieła Bożej dobroci, na nowo uwierzyli Bogu i Jego obietnicom, co znalazło wyraz w wychwalaniu Jego dobroci. Nie trzeba uzasadniać, że istnieje uderzające podobieństwo między wersetem 12. a tekstem Wj 14,31. Kolejne wersety wskazują,

³⁰ Obszerniej S. ŁACH, J. ŁACH, *Księga Psalmów*, 353.

³¹ S. ŁACH, J. ŁACH, *Księga Psalmów*, 354-356.

³² S. ŁACH, J. ŁACH, *Księga Psalmów*, 356-357.

³³ S. ŁACH, J. ŁACH, *Księga Psalmów*, 454-458.

że raz dokonany wybór i nawrócenie nie przesądzą o przyszłej sytuacji, gdyż w każdym momencie dziejów pojawiają się nowe pokusy oraz boleśnie dają o sobie znać nowe występki i niewierności (ww. 13-46). Wielkim wrogiem wiary w Boga jest amnezja, czyli brak pamięci o tym, co się Bogu zawdzięcza. Nic więc dziwnego, że jedną z głównych trosk deuteronomisty stanowią ostrzeżenia i przestrogi przed zapomnieniem (Pwt 4,9.21.31; 6,12; 9,7; 25,19; 32,18)³⁴.

Wymownego przykładu biblijnej koncepcji wiary dostarcza także Jon 3,5:

I uwierzyli mieszkańcy Niniwy Bogu [wayyaʔāmīnū ʔanšê nīnwē^h bēʔlōhīm], ogłosili post i przyoblekli się w wory od najstarszego do najmłodszego.

Bardzo wiele wskazuje na to, że geneza wątków zawartych w Księdze Jonasza sięga okresu przed wygnaniem babilońskim, a dokładniej lokuje się w asyryjskiej diaspory Izraelitów³⁵. Jej trzon stanowili izraelscy mieszkańcy Niniwy, którzy, mimo deportacji i polityki asymilacyjnej, zachowali zręby własnej tożsamości narodowej i religijnej. To do nich, a nie – jak głosi powszechnie przyjmowany, lecz fałszywy pogląd – do pogańskich mieszkańców stolicy Asyrii, udał się, zresztą nie bez sprzeciwów (Jon 1–2), prorok Jonasz, głosząc im konieczność pilnego nawrócenia i powrotu do Boga. Orędzie Jonasza przyniosło owoc w postaci aktu zawierzenia Bogu, w którego imieniu nauczał, oraz decyzji o ogłoszeniu postu i przyobleczeniu się w wory pokutne. Pamięć o przeszłości i wiara w Boga wyniesiona z domów i tradycji rodzinnej, poddana ciężkiej próbie podczas pobytu w diaspory asyryjskiej, stały się podstawą do posłuszeństwa Bogu, możliwą dzięki uwierzeniu, że pozostaje On nadal, nawet z dala od ojczyzny, Panem dziejów i ludzkich losów, a przede wszystkim dziejów i losów Izraela.

3. PODSUMOWANIE

Starotestamentowa koncepcja wiary religijnej ukazuje ją jako rzeczywistość dynamiczną i dobitnie akcentuje konieczność przejścia od wiary w Boga do zawierzenia Bogu. Nie chodzi zatem o poprzestanie na wierze w Boga, zwłaszcza takiej, która jest wynikiem namysłu czy refleksji, stanowi akt rozumu albo woli, ale o prawdziwe zawierzenie wynikające z „poznania” Boga (Oz, Jr) i skutkujące zaufaniem Bogu i trwaniem przy Nim. Jest ono oparte na pamięci o przymierzu oraz na

³⁴ S. ŁACH, J. ŁACH, *Księga Psalmów*, 455.

³⁵ Na temat okrzepłej i prężnej diaspory Izraelitów w Asyrii zob. W. CHROSTOWSKI, *Asyryjska diaspora Izraelitów i inne studia* (RSBib 10; Warszawa 2003); TENŻE, *Babilońskie deportacje mieszkańców Jerozolimy i Judy oraz inne studia* (RSBib 34; Warszawa 2009); TENŻE, *Trzecia Świątynia w Jerozolimie i inne studia* (RSBib 44; Warszawa 2012).

dobrze zapamiętanych i wciąż przypominanych osobach i wydarzeniach historii zbawienia jako czytelnych znakach Bożej przychylności i łaskowości. Umożliwia to porzucenie wszystkiego (Abraham), a także zmianę ustabilizowanej sytuacji i związanych z nią planów (Mojżesz), w czym znajduje wyraz pragnienie potwierdzenia zaufania Bogu i zawierzenia Mu szczególnie wtedy, gdy wszystko zdaje się sprzysięgać przeciw tej ufności. Osłabienie lub załamanie zawierzenia Bogu, o czym wielokrotnie przekonali się Izraelici, zawsze przynosiło katastrofalne skutki. Można je przezwyciężyć tylko wtedy, gdy człowiek (i wspólnota), odwróciwszy się od zła, szuka oparcia w Bogu, który miłuje każdego człowieka i cierpliwie czeka na wzajemność z jego strony.

BIBLIOGRAFIA: LEMAŃSKI J., „Dlaczego Abraham uwierzył Bogu (Rdz 15,6)?”, *VV* 5 (2004) 21-35; ŁACH S., ŁACH J., *Księga Psalmów. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, (Pismo Święte Starego Testamentu; Poznań 1990), VII/2; ŚLIWIŃSKI P.J., „Mówi głupi w sercu swoim: Nie ma Boga – szkic do filozoficznych dziejów motywu biblijnego”, *Rozumienie Biblii* (red. T. JELONEK) (Biblia w Kulturze Świata; Kraków 2006) 113-124; WENHAM G.J., *Faith in the Old Testament* (London 1976); WĘGRZYŃIAK W., *Lo stolto ateo. Studio dei Salmi 14 e 53 (Pars dissertationis)* (Jerusalem 2010); TENŻE, „Wyzwania współczesnej biblistyki na przykładzie Ps 14 i 53”, *Zeszyty Naukowe Stowarzyszenia Biblistów Polskich* 9 (2012) 433-445.